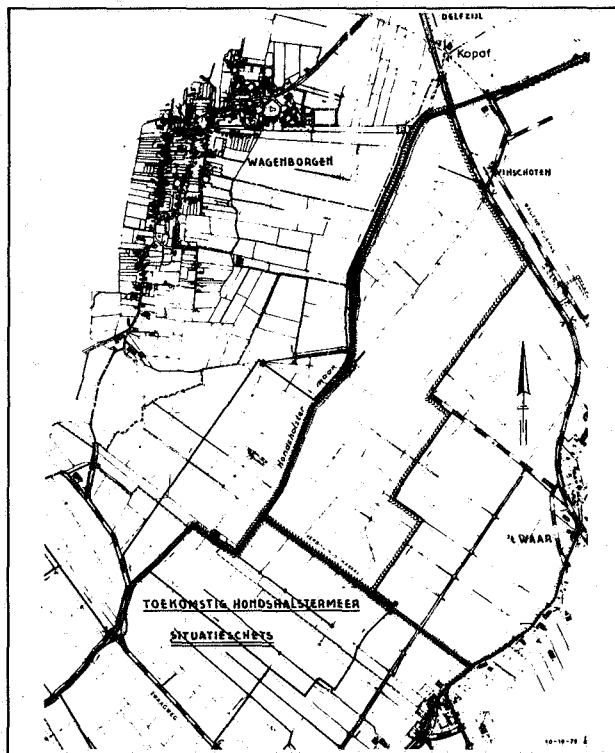
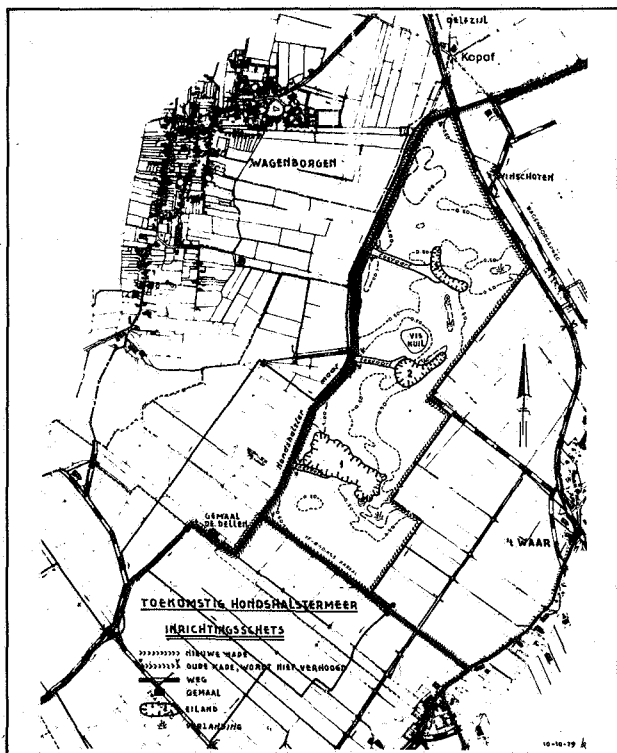

NATUURBOUW IN GRONINGEN

Jan Jaap Hoof en Henk Post

In een tweetal artikelen zal worden uitgelegd welke plannen er bij het Staatsbosbeheer bestaan om nieuwe natuurgebieden aan te leggen in de provincie Groningen.

Als eerste komt het nieuwe natuurgebied Hondshalstermeer aan de orde.

Het Hondshalstermeer, een nieuw natuur- en boezemgebied.

Wie, gedurende het laatste half jaar, wel eens over de weg van Delfzijl naar Winschoten is gereden, zal aan de westzijde van de

weg tussen de dorpen Wagenborgen en Nieuwolda een grote activiteit van bulldozers en draglines hebben kunnen zien. (zie kaart 1).

Grote massa's klei en veen worden met machinaal geweld verschoven en verreden, tot aan de westelijke horizon zijn de sporen van deze bezigheden te zien.

Weer een ruilverkaveling in uitvoering zeker!, zal menigeen met gemengde gevoelens hebben gedacht. En daarmee hebben zij het strikt genomen helemaal bij het rechte eind.

De werkzaamheden vormen namelijk onderdeel van de uitvoering van de ruilverkaveling Nieuw-Scheemda.

Wat vrijwel niemand weet, is dat hier niet zogenaamde landbouwkundige verbeteringswerken zoals perceelsvergroting, sloten graven en sloten dempen worden uitgevoerd, maar dat hier een groot nieuw natuurgebied wordt aangelegd. Dat daarbij ook nog een landbouwkundig belang wordt gediend, houdt verband met de toekomstige functie van dat natuurgebied als boezem voor het waterschap

Oldambt.

Aan de aanleg van dit toekomstige natuurgebied is een lange periode van voorbereiding voorafgegaan. In de zestiger jaren, tijdens de voorbereiding van het plan voor de ruilverkaveling Nieuw-Scheemda, kwam men voor de vraag te staan of het uit financiële overwegingen nog wel zinvol zou zijn de landbouwkundig slechtste gronden in het gebied ten behoeve van die landbouw te verbeteren.

In die tijd ontstond het begrip 'marginale' landbouwgrond, dat wil zeggen grond die door aard en/of ligging van zodanige kwaliteit is dat het de moeite niet loont om op langere termijn de landbouw als economische activiteit daarop voort te zetten.

Op nationaal nivo was men namelijk tot het inzicht gekomen, dat het er in de landbouw in het vervolg vooral om zou gaan om met minder mensen op minder grond meer te produceren. Ook op EEG-nivo werd dit beleid ondersteund door het zogenaamde plan Mansholt. Dit plan hield onder andere in, naast hetgeen al aan landbouwgrond verloren ging aan wegen, industrie en stadsuitbreiding, nog eens 7% van het landbouwareaal uit cultuur te nemen.

In het gebied van de ruilverkaveling Nieuw-Scheemda treffen we dergelijke marginale landbouwgronden aan in de laagte tussen Wagenborgen en 't Waar over een oppervlakte van ongeveer 250 ha.

Werkzaamheden aan eiland I.

Moerasgebied

Lang geleden moet daar een moerasgebied hebben gelegen, dat vermoedelijk later door inbraken vanuit de Eems overdekt is geraakt door mariene afzettingen.

De natuurlijke afwatering vond toen plaats in noordoostelijke richting. Nu nog duidt de naam van de huidige waterloop in dat gebied, het Hondshalstermaar op deze natuurlijke afwatering. Tegenwoordig is dit Hondshalstermaar een boezemwater van het waterschap Oldambt, dat de afwatering van het aanliggende gebied in de richting van Termunterzijl verzorgt. Het is een bekade waterloop met een boezempeil van 1.28 NAP.

De bodem is ter plaatse opgebouwd uit een soms zeer dik pakket veen waarop een dun laagje klei is afgezet. Door dit dunne kleipakket is de draagkracht van de grond gering en dus weinig geschikt voor bewerking met moderne zware landbouwmachines.

Een heel ander probleem, dat een rol speelde bij de bepaling van de nieuwe bestemming van de marginale grond is het gebrek aan voldoende boezemcapaciteit in het Termunterzijl diep. In tijden met gestremde lozing bij Termunterzijl, komt het water in de boezemkanalen snel hoog te staan. Dit kan weer tot gevolg hebben dat de onderbemaling van de polders moet worden stopgezet en dat wateroverlast in de polders ontstaat. Voor een dergelijk probleem zijn in principe twee op-

lossingen denkbaar: vergroting van de boezem of bouw van een gemaal in plaats van de vrije lozing bij de Eems. Door de aanwezigheid van de marginale grond op een geschikte plaats lag de keuze voor de eerste oplossing voor de hand.

Tegelijkertijd werd door het Staatsbosbeheer, als dienst betrokken bij de voorbereiding van ruilverkavelingen, onderzocht in hoeverre de marginale landbouwgronden een meer natuurlijke bestemming en functie zouden kunnen krijgen. Daarbij werd al snel duidelijk dat een nieuw boezemgebied uit biologisch oogpunt interessante mogelijkheden biedt. In wijde omgeving is in het Oldambt nauwelijks een natuur terrein van enige omvang te vinden. De aanleg van een nieuw water- en moerasgebied zal zeker de natuurlijke rijkdom in het gebied vergroten.

Inrichtingsplan

Het plan ziet er in grote trekken als volgt uit (zie kaart 2). Het Hondshalstermeer zal ongeveer 160 ha groot zijn, daarvan is 146 ha water en 14 ha eiland. Een peilbeheersing ten behoeve van het natuurbeheer kan in verband met de boezemfunctie niet tot stand worden gebracht.

— Als *doelstelling* geldt, dat het Hondshalstermeer als open water en moerasgebied vooral een ornithologische betekenis kan

krijgen. Het zal fungeren als rustplaats en foerageergebied voor o.m. eendesoorten, als broedterrein voor vogels die thuis zijn in moerasgebieden en mogelijkterwils als foerageergebied voor steltlopers. De inrichting zal zich voornamelijk op deze aspecten richten.

– Er is naar een *begrenzing* gestreefd, waarbij de oppervlakte water zo groot mogelijk is en de grens ten opzichte van de oppervlakte zo kort mogelijk is, zodat de invloeden van buiten het gebied dan zo gering mogelijk zijn. In het bijzonder valt hierbij te denken aan de versterking van de rust.

– Het gebied zal zijn omgeven door *kaden*. Langs de Noordwestzijde zal de oorspronkelijke kade aan de noordzijde van het Hondshalstermeer worden gehandhaafd zij het dat er een verhoging zal moeten plaatsvinden. De andere kade van het meer zal zijn functie als waterkering verliezen. Toch zal deze worden gehandhaafd. De houtopslag, die zich te zijner tijd op deze kade kan vestigen, kan een visuele scheiding vormen tussen het oorspronkelijke Hondshalstermeer en het Hondshalstermeer en kan bovendien broedgelegenheid bieden.

Op het talud van deze kade kan de spontane vestiging van riet plaatsvinden zonder waterbeheerskundige bezwaren. De doorgraving van deze kade noodzakelijk om een verbinding met het boezemwater te verkrijgen en de boezem functie te realiseren zal op drie plaatsen geschieden.

De overige nieuwe kaden (plm. 17 ha!), zullen een beheer krijgen, waarbij zoveel mogelijk rekening zal worden gehouden met de functie van natuurgebied. Er is in dit verband gedacht aan beweiding met schapen en afsluiting van de kaden voor het publiek.

– Het Hondshalstermeer heeft zijn grootste

lengte in de ZW-NO richting. Dit is tevens de meest voorkomende windrichting in Nederland. De grote lengte maakt het gevaar voor afslag van de oevers door golfwerking niet denkbeeldig. Alleen al daarom is gekozen voor de aanleg van een *drietal eilanden* gelegen dwars op de meest voorkomende windrichting.

Deze eilanden met brede, ondiepe overgebieden zijn vooral uit ornithologisch oogpunt van grote betekenis. De oeverzones kunnen deels met riet begroeid raken en een goed biotoop vormen voor rietbewonende vogelsoorten. Op zeer flauwe oevers, waar weinig detritus blijft liggen, kunnen bij wisselende waterstanden slikken ontstaan, die als foerageergebied voor steltlopers dienst kunnen gaan doen. Achter de eilanden zullen op het water luwe plekken ontstaan, die vooral bij ruig weer een rustplaats voor allerlei soorten eenden kunnen vormen.

Eiland 1 zal ontstaan door omvorming van het nu al aanwezige speciedepôt. Omdat de huidige hoogteligging onvoldoende is zal het dépôt worden opgehoogd. Terwijl de kanten zo worden afgewerkt dat er zwak glooiende taluds ontstaan. De hoogte is zodanig dat ook in de winter het eiland niet geheel onder water komt te staan. Aan de zuidkant van dit eiland zal een steile onbegroeiende kant een potentiële broedplaats voor oeverzwaluwen bieden.

Eiland 2 wordt aangelegd met een ringvormige wal. Daarbinnen zal het maaiveld ongeveer op boezempeil liggen. Hiermee wordt een plas-dras situatie bereikt, terwijl de ringwal een isolatie ten opzichte van het boezemwater bewerkstelligd. Doordat dan slechts regenwater het eiland bereikt is een uitgangssituatie geschapen die gunstig is voor een verschraving van de vegetatie.

Eiland 3 zal in het midden zo hoog worden dat het ook 's winters droog blijft. Net als bij

de andere eilanden is er een glooiende oeverafwerking gedacht vooral aan de luwe zijde.

– Voor de aanleg van de kaden en de eilanden is nogal wat grond nodig. Deze *ontgrondingen* kunnen in het Hondshalstermeer plaatsvinden.

Bij deze ontgrondingen is het echter zaak geen veen bloot te leggen, als dit in de toekomstige plas minder dan driekwart meter onder het wateroppervlak zal komen te liggen. Dit om een te snelle mineralisatie van het veen en een daaraan gekoppeld explosieve ontwikkeling van b.v. lisdodde te voorkomen. Ontgrondingen voor andere dan de hierboven genoemde doeleinden zijn ongewenst. Het noodzakelijke grondverzet zal tot een minimum worden beperkt.

Diepere waterpartijen zullen het langst buiten de invloed van de verlanding blijven. Dit is uit ekologisch oogpunt van belang.

Ingrepen in de vegetatieontwikkeling door planten of zaaien zal niet plaatsvinden. Rietvelden langs kaden en eilanden en wilgenstruweel op de eilanden en kade zullen door spontane vestiging van soorten en een natuurlijke successie tot stand komen als de omstandigheden zich daartoe lenen. Aanplanten is onnodig, duur, een geforceerde ingreep en mogelijk een bron van zorgen bij het toekomstige beheer door een verkeerde beoordeling van het huidige milieu. Ter bescherming van de door het waterschap in beheer te nemen kaden kunnen wortelstokken van riet in het talud verwerkt worden. De wortelstokken kunnen uit de slootranden in het gebied worden gehaald.

Ten behoeve van de beheerder zullen een aantal voorzieningen moeten worden aangebracht. De eilanden dienen met een boot bereikbaar te zijn. Hiervoor zijn simpele aanlegvoorzieningen gepland bij het eiland. De toegangen naar de eilanden en het meer zullen

worden afgesloten, door een balk, op water in de doorgangen naar het meer en de eilanden. Over land is de toegang naar het natuurgebied mogelijk via bestaande wegen, d.w.z. vanaf de Rijksweg en via het gemeaal 'De Dellen'. Overige toegangswegen zijn voor het beheer niet noodzakelijk.

Beheer

De eerstkomende jaren na de inrichting zullen aan moeten tonen hoe het gebied zich zal gaan ontwikkelen en waar de zwaartepunten zullen komen te liggen bij het beheer. Uitgaande van een natuurlijke successie binnen het gebied zal het zeker 10-tallen jaren duren, voordat van enige stabilisatie van het milieu sprake kan zijn.

Dit houdt beslist niet in, dat vóór die tijd het gebied geen natuurwetenschappelijke waarde zou kunnen bezitten, zeker voor de vogels mag het tegendeel verwacht worden, maar de botanische rijkdom zal in deze beginperiode niet opzienbarend zijn. Dit geldt zowel voor de natte- als voor de droge gedeelten. Om een spontane vestiging van soorten te laten ontstaan, zal de eerste jaren zeer voorzichtig worden beheerd. Het beheer zal dan vooral gericht zijn op handhaving van de rust en het verzekeren van een zo ongestoord mogelijk verlopende natuurlijke ontwikkeling. Uitzondering hierop vormen die delen waar een doelgericht beheer noodzakelijk is voor het in stand houden van een situatie. Op elk

Hondshalstermaar, met rechts de verhoogde kade.

van de drie eilanden zal een ander beheer worden gevoerd.

– Op eiland 1 zal door middel van extensieve beweiding met b.v. schapen een overwegend korte vegetatie in stand worden gehouden. Het eiland kan een broedgebied worden voor bijvoorbeeld steltlopers. Tevens is bij de inrichting voorzien in een 2 m hoge steile oever aan de zuidkant, teneinde oeverzwaluwen een broedmogelijkheid te bieden. Deze 'steilrand' dient als zodanig in stand te worden gehouden.

– Op eiland 2 zal een plas-drasmilieu geschapen worden. Bij de inrichting zal dit gedeelte met een zo natuurlijk mogelijk samengesteld graszaadmengsel worden ingezaaid. Het beheer dat op verschralling van de vegetatie gericht is zal broedgelegenheid bieden voor weidevogels (tureluur, watersnip) met op den duur een gedifferentieerde vegetatie. De verschralling kan plaatsvinden door jaarlijks maaien van de vegetatie en afvoeren van het maaisel.

– Op eiland 3 wordt in de natuurlijke ontwikkeling niet ingegrepen. De op dit eiland op den duur waarschijnlijk optredende wilgenbegroeiing kan ongemoeid gelaten worden. Als beheersmaatregel zal hier 'niet doen' gelden.

– Delen van de oude doorgraven kade langs het Hondshalstermaar zullen eilanden worden. Ook hier geldt, evenals voor eiland 3, 'niets doen' als beheersmaatregel.

– In het overige deel van het meer kan de verlanding zeer ver voortschrijden, voordat de functie van waterberging wordt aangetast. Aktief ingrijpen is hier niet direkt noodzakelijk. Bij een te ver voortschrijdende successie, waarbij grote aaneengesloten riet- en biezenvelden ontstaat, kan het nodig zijn wel aktief in te grijpen. Uit ekologisch oogpunt verdient het aanbeveling om open stukken water te houden. Verlanding zal dan tegengegaan worden, door maaien van het riet of uitbaggeren. Hoe en waar dit zal gebeuren zal mede afhankelijk zijn van de opgedane ervaring met dit gebied.

Het Hondshalstermeer wordt aangelegd uitgaande van een tweevoudige doelstelling: *natuurgebied en boezemgebied.*

Het gegeven, dat de inrichtings- en beheerskosten door het dienstvak natuurbehoud van het Staatsbosbeheer (namens het ministerie van CRM) zullen worden gedragen houdt daarmee nauw verband.

Bij de inrichting is doelbewust gestreefd naar een optimale inrichting als natuurgebied waarbij andere gebruiksvormen als recreatie, jacht en visserij geen direkte rol is toegekend.

Dit houdt echter niet in dat het Hondshalstermeer in de komende jaren er slechts zal zijn voor de paar funktionarissen van het Staatsbosbeheer die er toevallig het beheer moeten uitvoeren.

De bedoeling is de eerste tijd het gebied zo veel mogelijk met rust te laten en zich ongestoord te laten ontwikkelen. Daarom zijn bijvoorbeeld fiets- en wandelpaden op de kaden niet in de plannen opgenomen en zal vissen en varen in en op het meer zelf niet zijn toegestaan.

In de loop van een paar jaar zal echter duidelijk worden hoe het gebied zich ontwikkelt, wat de bijzondere kwaliteiten zijn en voor welke activiteiten het in het bijzonder kwetsbaar zal zijn. Pas dan zal het mogelijk zijn op verantwoorde wijze een of andere vorm van ontsluiting te realiseren ten behoeve van extensieve recreatie. Tot dat moment zal het gebied wel onder begeleiding toegankelijk zijn.

Omdat sportvisserij in de huidige situatie vanaf de kade in het Hondshalstermeer plaats vindt is in overleg met het waterschap afge-

sproken dat de noordelijke kade langs het maar vrij toegankelijk en bevisbaar zal blijven. De nieuw aan te leggen kades echter zullen dat niet zijn. Overigens zal de oeverafwerking langs deze nieuwe kades zodanig zijn dat geen interessant viswater ontstaat.

Ten behoeve van vogelaars is overwogen een of twee eenvoudige waarnemingshutten te bouwen. Het is moeilijk een goede plek voor deze hutten te kiezen voordat het gebied onder water staat en enigszins bekend is hoe het zich ontwikkelt en waar de vogels meestal zitten etc. Ook hier zal de toekomst uitkomst moeten brengen.

Het is de bedoeling de jacht in het gebied niet te verhuren. Van de kant van de boeren in het gebied is vaak de vrees geuit voor schade aan gewassen, vooral door eenden. In de toekomst zal blijken of deze vrees gegrond is. Wellicht zal het dan nodig zijn bejaging in een of andere vorm uit te voeren.

Hoewel de verantwoordelijkheid voor het natuurbeheer van het meer zelf bij het Staatsbosbeheer is gelegen, vergen de boezemfunk-

tie zowel als de ligging nabij Wagenborgen en Nieuwolda een regelmatig overleg tussen waterschap, gemeenten en het Staatsbosbeheer. In verband daarmee is een beheerskommissie gevormd met vertegenwoordigers van deze instanties, waarin, voor de duur van de ruilverkaveling, ook nog de plaatselijke commissie zitting zal hebben.

De werkzaamheden aan de kaden zijn als gevolg van het slechte weer dit jaar niet gereed gekomen. De verwachting is dat in de loop van 1980 het Hondshalstermeer een echt meer zal zijn geworden. Dan zal voor ongeveer f 1.500.000 een 160 ha groot natuurgebied zijn ontwikkeling beginnen. Prijs per ha f 10.000, niet duur naar huidige maatstaven.

Wij hopen en verwachten dat het zich zal ontwikkelen tot een natuurgebied van grote allure. ■■

Drs. J.J. Hooft is konsulent natuurbehoud bij het Staatsbosbeheer in Groningen en H. Post is distriksambtenaar natuurbehoud voor het Distrikt Winschoten, waarbinnen het Hondshalstermeer is gelegen.

Afgewerkte buitentalud van eiland II.

